

תהליך הגירושין לאור מחלוקות בית שמאי ובית הלל בפרק הזורק

בפרק שמיני של מסכת גיטין מובאות במשנה שלוש מחלוקות של ב"ש וב"ה. מחלוקות אלו מובאות במשנה ללא הנמקת הדעות השונות. לשם הבנת מחלוקות אלה ניעזר בתוספתא ובשני התלמודים. בדיקת המסורות התנאיות השונות וסוגיות התלמוד מלמדת על ביאורים שונים שניתנו למחלוקות אלו. במאמר אציע את הביאורים השונים ואת משמעותם להבנת תהליך הגירושין.

א

בפרק ח' של משנת גיטין מובאות שלוש מחלוקות¹ בין ב"ש לב"ה (עפ"י כ"י קאופמן):

[ד] בית שמי אומ פוטר הוא אדם את אשתו בגט ישן ובית הלל אוסרין ואי זה הוא גט ישן כל שניתחד עמה מאחר שכתבו לה

[י] כתב לגרש את אשתו ונימלך בית שמי [אומ' פסלה מן הכהונה ובית הלל או' אף על פי שנתנו לה על תניי ולא נעשה תניי לא פסלה מן הכהונה:

[יא] המגרש את אשתו ולנה עמו בפונדקי בית שמי אומ אינה צריכה הימנו גט שיני ובית הלל אומ צריכה ממנו גט שיני אמתי בזמן שגרשה מן הנשואים ומודים בניתגרשה מן האירוסים שאינה צריכה ממנו גט שיני מפני ש[אין] ליבו גט בה.

מחלוקות אלו זוקקות הסבר. במשנה ד' חולקים ב"ש וב"ה בגט ישן. אם נקבל את ביאור המשנה לגט ישן דהיינו שהתייחדו לאחר הכתיבה, אזי כתיבת הגט ונתינתו התבצעו כראוי ויש לשאול מדוע ב"ה אוסרים לתת את הגט. במשנה י' חולקים ב"ש וב"ה האם כתיבת גט פוסלת מן הכהונה. במשנה זאת דעת ב"ש צריכה ביאור, הרי האישה לא קיבלה את הגט והיא עדיין אשת איש ומדוע פוסלים אותה מן הכהונה.² במשנה יא חולקים ב"ש וב"ה בדינם של בני זוג שהתגרשו והתייחדו לאחר הגירושין. במשנה זאת דעת ב"ה אינה מובנת, מדוע הייחוד שלאחר הגירושין מצריך גט נוסף.

1. המחלוקת הראשונה והמחלוקת האחרונה נמצאות גם במשנת עדויות ד, ז.

2. אומנם ריח גט פוסל לכהונה ראה בבלי יבמות נב, א אך לכאורה אין ריח גט שכלל לא ניתן לאישה.

התוספתא גיטין ו, ג מבארת את דעת ב"ה בגט ישן:

בית הלל אומ' אין אדם פוטר את אשתו בגט ישן שלא היא גיטה גדול מבנה.

לפי נימוק זה, אין פסול בתהליך הגירושין והוא נעשה כדין אך יש חשש ללעז על בנה, ולכן ב"ה אוסרים לגרש בגט זה. אין בהסבר זה כדי לבאר את דברי ב"ה במשנת לנה עמו בפונדקי, שהרי שם התייחדו לאחר נתינת הגט ואכן הגט קודם לבנה. נימוק זה אומץ ע"י הבבלי גיטין עט, ב:

במאי קמיפלגי ב"ש סברי לא אמרינן גזרה שמא יאמרו גיטה קודם לבנה וב"ה סברי אמרי גזרה שמא יאמרו גיטה קודם לבנה.

הסבר זה קצת קשה, שהרי חשש זה קיים רק כאשר יש פער גדול בין הכתיבה והייחוד וברי שהרתה לאחר התאריך הכתוב בגט³ וכבר העיר רש"י על אתר:

שמא ישהה את הגט שנתים ושלש בין כתיבה לנתינה ויהיו לה בנים ממנו בתוך הזמן ואחר כך יגרשנה בו ולימים כשישתכח הדבר יראו זמן הגט קודם ללידת הבן ויהו סבורין שניתן לה משעת כתיבה ויאמרו מן הפנויה נולד משגרשה והוי פגם.

התוספתא גיטין ו, ח המקבילה למשנה י מביאה מסורת אחרת של הלכה זאת:

הנותן גט לאשתו ולא סיהדו בית שמיי אומ' פסלה מן הכהונה.

לפי מסורת זאת הגט ניתן והחיסרון הוא בעדי הגט ולא כמסורת המשנה שהגט כלל לא ניתן.⁴ מסורת זאת נוחה יותר בדעת ב"ש ולפיה פוסלים מן הכהונה רק שהגט כבר ניתן לאישה.⁵ הבבלי על משנה זאת אינו מפרש את טעמם של ב"ש.⁶

3. התוספות יו"ט כותב שהפסול הוא אפילו התייחדו ביום שנכתב ונמסר. כך גם סובר ר' יעקב מליסא בעל ה'תורת גיטין' ומוכיח מסתימת הגמרא והפוסקים שלא חילקו בכך. הרא"ש פ"ב סי' ד-ה מביא שתי דעות לגבי גט שנמסר שלא ביום הכתיבה האם חוששים בו משום גט מוקדם. יש המכשירים מכיוון שיש קול ויש הפוסלים אא"כ נמסר ע"י שליח. הטור אהע"ז סי' קכז כותב לפסול גט כזה וכן פוסק השו"ע אהע"ז קכז, ה. לדעה זאת יש לשאול מדוע פסלו גט ישן, הרי אם הכתיבה והנתינה אינם באותו יום הגט פסול גם אם לא התייחדו. הב"ח (סימן קמח בקונטרס אחרון) מבאר שפסלו גט ישן אף שנמסר באותו יום והתייחדו בין הכתיבה והנתינה. וראה בית שמואל סק"ה שהקשה עליו הרי במקרה זה אין חשש וכן אין לגזור שמא ישהה זמן רב שפסול אף בלא ה'תורת גיטין' מבאר שהגזירה היא שמא ישהה זמן רב וימסור ע"י שליח ובמקרה זה הגט פסול רק משום גט ישן.

4. החסדי דוד כותב 'שלא מסר לה בפני עדים והיינו היכא שאין שם אפי' עד אחד...'. וכן מבאר ש' ליברמן, תוספתא כפשוטה, ניו יורק וירושלים תשנ"ו, עמ' 897: 'ובתוספתא כאן מדברים שלא היו עדים על הגט כלל ומסר לה בלי עדים פסלה מן הכהונה ולבית הלל אם יסברו שעדי חתימה כרתי אפילו אם מסר לה בעדים לא פסלה מן הכהונה'. ברם, ניתן היה לזהות את דעת ב"ש עם דעת ר"א וגם בעדי מסירה בלבד הגט חל, וא"כ חולקים ב"ה וב"ש האם די בעדי מסירה (משנה גיטין ט, ד: 'רבי אליעזר אומר אף על פי שאין עליו עדים אלא שנתנו לה בפני עדים כשר וגובה מנכסים משועבדים שאין העדים חותמין על הגט אלא מפני תקון העולם'. וכן בתוספתא גיטין ז, ז: 'גט שאין עליו עדים אלא שנתנו לה בפני עדים כשר משם ר' לעזר אמרו מביאה עידין

על משנה יא אומרת התוספתא גיטין ו, ח:

אמ' ר' שמעון בן לעזר לא נחלקו בית שמיי ובית הלל על המגרש את אשתו ולנה עמו בפונדקי שאין צריכה הימנו גט שני על מה נחלקו על שבעל.

התוספתא אינה מבארת את דברי ב"ה. אומנם התוספתא מוסיפה מסורת שונה שמצמצמת את מחלוקת ב"ש וב"ה למקרה שבעל. אך גם למסורת זאת עדיין קיים הקושי מדוע הבעילה שלאחר הגירושין מצריכה גט נוסף.

ב

הבבלי גיטין פא, א-ב עוסק בביאור המחלוקת של ב"ש וב"ה בלנה עמו בפונדקי:

אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן: מחלוקת - בשראווה שנבעלה, דב"ש סברי: אדם עושה בעילתו בעילת זנות, וב"ה סברי: אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, אבל לא ראוה שנבעלה - דברי הכל אינה צריכה הימנו גט שני.

תנן: ומודים, בנתגרשה מן האירוסין - שאינה צריכה הימנו גט שני, שאין לבו גס בה ואי בשראווה שנבעלה, מה לי מן האירוסין ומה לי מן הנשואין אלא מתני' בשלא ראוה שנבעלה, ור' יוחנן דאמר כי האי תנא; דתניא, א"ר שמעון בן אלעזר: לא נחלקו ב"ש וב"ה על שלא ראוה שנבעלה - שאינה צריכה הימנו גט שני, על מה נחלקו? על שראווה שנבעלה, שבש"א: אדם עושה בעילתו בעילת זנות, ובה"א: אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות.

לבית דין ואין צריך להביא את הגט וגובה מנכסים משועבדין). אך אם נחלקו ב"ה וב"ש במחלוקת ר"א ור"מ מדוע חולקים בכהן דווקא. אפשר שב"ש רק פוסלים לכהונה בעדי מסירה אך לא מתירים אותה לעולם. ואפשר שחולקים בכהן, להודיעך כוחן של ב"ה שאפילו לכהונה אינה פסולה ראה בבלי גיטין פו, ב: 'וכן אמר ר' יעקב בר אידי אמר ר' יהושע בן לוי הלכה כר' אלעזר בגיטין ורבי ינאי אמר אפילו ריח הגט אין בו'.

5. על היחס בין התוספתא והמשנה ראה ש"י פרידמן, תוספתא עתיקתא, רמת גן תשס"ג, עמ' 95-15.

6. בהלכות גדולות, מהדורת ע' הילדסהיימר, ירושלים תש"מ, עמ' 172 (= ב"מ לוין, אוצה"ג, ירושלים תשד"מ, עמ' 187) כותב: 'גיטא דמסר מודעא עליה לא פסיל בכהונה דתנן כתב לגרש את אשתך ונמלך בש"א פסלה מן הכהונה ובית הלל אומרים אע"פ שנתנו לה על תנאי ולא נעשה התנאי לא פסלה מן הכהונה והילכתא כבית הלל'. ליברמן (לעיל הערה 4), עמ' 897 הערה 31 כותב: 'מדברי בה"ג... משמע שפירשו את משנתנו שכבר נתן לה את גיטה אלא שנמלך מתחילה ומסר עליו מודעא ובכגון דא פסולה לכהונה לב"ש אבל לב"ה חוזרת לו אפילו אם כבר נתן לה את גיטה'. אך לא נראה שכוונת בה"ג לפרש את כך את המשנה, אלא כוונתו להוכיח מדברי ב"ה שאפילו במקרה זה שהגט ניתן לה אינה פסולה לכהונה כיוון שמסר מודעא. ואכן בה"ג כותב בפייסקה הקודמת: 'אבל כהן דכתב גט לאיתתיה כמה דלא מטא גיטא לידה מצי מבטיל ליה ושרי ליה למיהדר עלויה ולא מיפסיל ולית בה משום ריח הגט שפוסל בכהונה'. מסתבר שדברים אלו מבוססים על משנתנו והראיה מהמשנה מוסבת אף על פייסקה זאת, וא"כ אפילו בלא נתן את הגט ב"ש פוסלים מן הכהונה. וראה תשובות הגאונים שערי צדק חלק ג שער ב סימן ט שמביא את משנתנו כראיה לכך שגט שלא ניתן או ניתן גם תנאי אינו פוסל מהכהונה ראה להלן הערה 40. וודאי אין כוונתו לפרש את משנתנו בניתן הגט, שהרי מביא גם את המקרה שהגט כלל לא ניתן אלא מוכיח מדברי ב"ה שאפילו ניתן על תנאי אינו פוסל.

ומתני' דאוקימנא בלא ראוה שנבעלה, במאי פליגי? דאיכא עדי יחוד וליכא עדי ביאה, ב"ש סברי: לא אמרי' הן הן עדי יחוד והן הן עדי ביאה, וב"ה סברי: אמרינן הן הן עדי יחוד והן הן עדי ביאה, ומודים בנתגרשה מן האירוסין - שאינה צריכה הימנו גט שני, דכיון דאין לבו גס בה, לא אמרינן הן הן עדי ביאה. ומי אמר ר' יוחנן הכי? והאמר רבי יוחנן: הלכה כסתם משנה, ואוקימנא למתניתין בשלא ראוה שנבעלה! אמוראי נינהו ואליבא דרבי יוחנן.

הבבלי מביא את דעת ר' יוחנן לפיה המחלוקת היא בשנבעלה. הבבלי מבאר את מחלוקת ב"ש וב"ה לפי ר' יוחנן, בשאלה האם אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות. ב"ה סוברים שהבעילה הרי היא כקידושין, ולכן מצריכים קידושין נוספים, ואילו לדעת ב"ש אין חוששים לקידושין. הבבלי דוחה את ביאורו של ר' יוחנן במשנה, שהרי ב"ה מודים בארוסה משום שאין חשש שנבעלה (אין לבו גס בה), ואילו לפי ר' יוחנן הרי ראוה שנבעלה וא"כ מה לי מן האירוסין ומה לי מן הנישואין. לכן, מסיק הבבלי שר' יוחנן אמר את דבריו שלא כשיטת המשנה אלא כשיטת ר' שמעון בן אלעזר.⁷

הגמ' מבארת את המחלוקת במשנה במקרה שהתייחדו ולא נבעלה. מחלוקתם היא האם כאשר התייחדו ניתן להניח שנבעלה או לא. לפי ב"ה הייחוד מעיד על בעילה ולכן צריכה גט נוסף. הבעילה מצריכה גט נוסף, כיוון שאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות אזי הבעילה כקידושין.⁸

לפי הסבר הבבלי ב"ה מצריכים גט שני משום שאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות. לפי הסבר זה הבעילה שלאחר הגירושין חשובה כקידושין ולכן צריכה גט שני. ביאור זה קצת קשה, וכי בעילת פנויה תיחשב כקידושין.⁹ כמו כן, הלכה זאת אינה מהלכות גיטין ומקומה בהלכות הקידושין. בנוסף לכך, יש להקשות לשיטת ר' יוחנן מדוע אינו פוסק כסתם המשנה (הגמ' מקשה סתירה

7. רבים מהפוסקים לא פסקו כר' יוחנן, כיוון שהגמ' העמידה את ר' יוחנן שלא כשיטת המשנה ראה לדוגמה רי"ף ורא"ש (הרמב"ם הל' גירושין י, יח פוסק שבהתייחדו צריכה גט מספק וראה שו"ת חתם סופר אהע"ז ב, נט).

אך הר"ן על הרי"ף מביא פוסקים שפסקו כר' יוחנן שדווקא בשנבעלה צריכה גט שני.

8. אפשרות נוספת לביאור מחלוקת ב"ש וב"ה נמצאת בבבלי קידושין סה, א: 'איתמר, אמר רב נחמן אמר שמואל: המקדש בעד אחד - אין חוששין לקידושין, ואפ"ל שניהם מודים... איתיביה: המגרש את אשתו ולנה עמו בפונדקי, ב"ש אומרים: אינה צריכה הימנו גט שני, וב"ה אומרים: צריכה הימנו גט שני; היכי דמי? אי דאיכא עדים, מאי טעמייהו דב"ש? ואי דליכא עדים, מאי טעמייהו דבית הלל? אלא בעד אחד'. לפי ביאור זה ב"ש וב"ה חולקים האם עד אחד חוששין לקידושין. ברם, גם ביאור זה נדחה מהסיפא של המשנה: 'ולייטעמיך, אימא סיפא: ומודים, בנתגרשה מן האירוסין - שאין צריכה הימנו גט שני, מפני שאין לבו גס בה; ואי סלקא דעתך עד אחד מהימן, מה לי מן האירוסין מה לי מן הנישואין אלא הכא במאי עסקינן - כגון דאיכא עדי יחוד וליכא עדי ביאה, בית שמאי סברי: לא אמרינן הן הן עדי יחוד והן הן עדי ביאה, ובית הלל סברי: אמרינן הן הן עדי יחוד והן הן עדי ביאה; ומודים דאי בנתגרשה מן האירוסין, דלא אמרינן הן הן עדי יחוד והן הן עדי ביאה, מפני שאין לבו גס בה.'

9. הכלל שאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות נמצא במקומות נוספים (בבלי כתובות עב, ב-עג, ב) אך שם מדובר שהבעילה נעשתה בהקשר של קידושין שנעשו באופן בעייתי (ראה אנציקלופדיה תלמודית, ירושלים תש"ן, א, עמ' תקנ-תקסא). אכן הרמב"ם גירושין י, יט חולק על מקצת מן הגאונים שהורו כלל זה בכל אישה פנויה וסובר שכלל זה קיים רק במחזיר גרושתו אבל בשאר נשים הרי כל זונה בחזקת שבעל לשם זנות. וראה תשובות שערי צדק ח"ג שער א', סי' יז מחלוקת הגאונים במעשה של בושתנאי ריש גלותא.

בדברי ר' יוחנן ומתוצאת שנחלקו האמוראים בדעת ר' יוחנן.¹⁰ אך עדיין יש להקשות על דבריו שבנבעלה מדוע פוסק כר' שמעון בן אלעזר¹¹).

מ"מ, לפי הבבלי מחלוקות ב"ש וב"ה בגט ישן ובלנה עמו בפונדקי הרי הן שתי מחלוקות נפרדות שנימוקיהן שונים. בגט ישן חולקים האם גוזרים שמא יאמרו גיטה קודם לבנה, ואילו בלנה עמו בפונדקי חולקים האם עדי ייחוד הם עדי ביאה.

ברם, לפי ביאור הבבלי את מחלוקתם בלנה עמו בפונדקי, יש לשאול מדוע הבבלי אינו מעמיד כך גם את מחלוקתם בגט ישן, שהרי גם שם רק התייחדו. וא"כ אפשר שחולקים האם עדי ייחוד הם עדי ביאה ולא חולקים על הגזירה שמא יאמרו גיטה קודם לבנה. הרשב"א גיטין עט, ב מעיר על סוגיית גט ישן:

ולמאי דאוקימנא מתני' לקמן בלא ראוה שנבעלה מתני' דהכא אתיא שפיר דב"ש לטעמייהו וב"ה לטעמייהו.

הרשב"א טוען שלאחר שהגמ' העמידה את המחלוקת בלנה עמו בפונדקי אפילו בהתייחדו, ומחלוקתם היא בשאלת ייחוד כביאה, אזי גם את המחלוקת בגט ישן אפשר להעמיד בשאלה זאת האם ייחוד כביאה.

לפי זה, נימוקיהם של ב"ש וב"ה במחלוקת בגט ישן ובמחלוקת בלנה עמו בפונדקי זהים. אך מ"מ הנימוק להצריכה גט אחר שונה בשתי המחלוקות. בגט ישן החשש הוא שמא יאמרו גיטה קודם לבנה, ואילו בלנה עמו בפונדקי החשש הוא לקידושין חדשים.

ג

איתא בתלמוד ירושלמי גיטין ח, ט (מז, ב):

אמר רבי מנא בית שמאי כדעתהון ובית הלל כדעתהון בית שמאי דאינון אמרין פוטר אדם את אשתו בגט ישן¹² אינון אינון דאמרין צריכה הימנו גט שני.

10. הסתירה שהגמ' מציעה היא מדברי ר' יוחנן שסובר הלכה כסתם משנה. סתירה זאת אינה חזקה כ"כ, שהרי לכל כלל יש יוצא מן הכלל. ניכר שהגמ' הרגישה בדוחק בכך שהעמידה את ר' יוחנן כר' שמעון בן אלעזר ומיתנה זאת בתירוץ שיש בדברי ר' יוחנן מחלוקת אמוראים.

11. קושי נוסף על ר' יוחנן הוא ממשנת גט ישן שם ב"ה פוסלים גט ישן אפילו בהתייחדו. הרשב"א גיטין עט, ב דן בקושי זה: 'וטעמא מפרש בגמ' גזירה שמא יאמרו גיטה קודם לבנה, וק"ל לר' יוחנן דאמר לקמן גבי מתני' דהמגרש את אשתו ולנה עמו בפונדקי מחלוקת בשראוה שנבעלה אבל לא ראוה שנבעלה דברי הכל אין צריכה ממנו גט שני דלכו"ע לא אמרי' הן הן עידי ייחוד הן הן עידי ביאה, א"כ נתיחד עמה אחר שכתבו לה אמאי פסול דהא מסתמא לא בא עליה דהא לא אמרינן הן הן עידי ייחוד הן הן עידי ביאה ומאי גזרת גיטה קודם לבנה איכא, וי"ל דהתם במגורשת גמורה מסתמא סנו אהדי ומסתמא לא בא עליה אבל הכא דאכתי לא גירשה איכא למיחש שמא בא עליה, וב"ש סברי לעולם מכיון שכתב לה גיטה מזוהמת היא בפניו ותו לא חיישי' לשמא בא עליה דחזקה לא בעל'.

ר' מנא¹³ קושר בין מחלוקת ב"ש וב"ה בגט ישן ומחלוקתם בלנה עמו בפונדקי.¹⁴ אבחן את דברי ר' מנא לפי ביאור התוספתא והבבלי לדעת ב"ה בגט ישן ולפי ביאור הבבלי לדעת ב"ה בלנה עמו בפונדקי. הנימוק 'שמא יאמרו גיטה קודם לבנה' שניתן בתוספתא ובבבלי לדעת ב"ה בגט ישן אינו הולם את המקרה של לנה עמו בפונדקי, שהרי אם יתייחדו לאחר הגירושין אכן גיטה קודם לבנה ואין כאן לעז. כמו כן, הנימוק 'אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות' שניתן בבבלי לדעת ב"ה בלנה עמו בפונדקי אינו הולם את גט ישן, שהרי היא עדיין אשת איש וודאי שאין כאן קידושין. לכאורה, ר' מנא מנמק את הצורך בגט אחר בשתי המשניות בנימוק זהה ולא כבבלי שהפריד ביניהם. אך אפשר שר' מנא סובר שב"ש וב"ה אינם חולקים שבעילה פוסלת את הגט ומחלוקתם היא האם ייחוד הרי הוא כבעילה. לפי"ז, אפשר שאכן הנימוקים להצריך גט שני אינם זהים בגט ישן ובלנה עמו בפונדקי ובכל זאת המחלוקות קשורות, כיוון שב"ש וב"ה אינם חולקים על הנימוק לפסול אלא חולקים בשאלה האם ייחוד הרי הוא כביאה.¹⁵

ביאור זה למחלוקת ב"ש וב"ה נמצא בבבלי על מחלוקתם בלנה עמו בפונדקי וכן מבואר בירושלמי.¹⁶

אמר רבי יוסי בר בון בית שמאי כדעתהון ובית הלל כדעתהון בית שמאי דאינון אמרין לא יגרש אדם את אשתו אלא א"כ מצא בה ערוה אינון דאמרין מזהמת היא מלפניו ואינו חשוד עליה לפיכך אינה צריכה ממנו גט שני בית הלל דאינון אמרין אפילו הקדיחה תבשילו אינון דאמרין אינה מזהמת מלפניו והוא חשוד עליה לפיכך צריכה ממנו גט שני.

ר' יוסי בר בון מבאר את דעת ב"ש שאינם מצריכים גט שני, מכיוון שמן הסתם לא בא עליה שהרי מזהמת היא בעיניו. לפי ר' יוסי בר בון חולקים ב"ש וב"ה האם ייחוד כביאה, וא"כ אפשר שחולקים בכך גם בגט ישן.¹⁷ לפי ביאור זה ניתן לנמק את האיסור לגרש בגט ישן ואת חיוב הגט

12. הסופר דילג מחמת הדומות וצ"ל 'אינון דאמרי אין צריכה הימנו גט שני ובית הלל דאינון אמרין אין אדם פוטר את אשתו בגט ישן' (וכן תיקן קורבן העדה וכן הוא בדפוסים מאוחרים). וראה י"נ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, ירושלים תש"ס, עמ' 86 הערה 4; מ' עסיס, אוצר לשונות ירושלמיים, ביהמ"ל תש"ע, עמ' 227 הערה 210.

13. על ר' מנא ראה מ' עסיס, 'עוד לבעיית עריכתה של מסכת נזיקין ירושלמי', תרביץ, פא (תשע"ג), עמ' 268-271.

14. על המונח 'כדעתהון' ראה ל' מוסקוביץ, הטרמינולוגיה של הירושלמי, ירושלים תשס"ט, עמ' 253-256 ובהערה 17.

15. כך מבאר הפני משה. אך קורבן העדה כותב: 'זה"פ ב"ש דמתירין גט ישן דלא חיישי שמא יאמרו גיטה קודם לבנה גבי לנה עמו בפונדקי נמי א"צ גט שני מידי דהוי כגט ישן וב"ה דאסרי התם ה"נ צריכה גט שני'. דבריו צ"ע, שהרי מה לחשש גט קודם לבנה אצל לנה עמו בפונדקי שלאחר גירושין.

16. ראה פני משה שמעיר על היחס בין שני הביאורים: 'מילתא אחריתא היא ולא פליג אדר' מנא אלא טעמיהו דב"ש וב"ה מפרש'.

17. ראה תוספות עט, ב ד"ה 'ב"ש' שמביאים את ביאור ר' יוסי בר בון בירושלמי גם על מחלוקת ב"ש וב"ה בגט ישן.

הנוסף בלנה עמו בפונדקי כבבלי.¹⁸ אך ביאור זה נראה רחוק בדברי ר' מנא שמקשר בין שני הנושאים (גט ישן ולנה עמו בפונדקי), ומסתבר שר' מנא מתייחס לנימוקי הפסול במקרים אלה ולא לבעיה צדדית שאינה מעיקרו של הנושא.¹⁹ ואילו היה סבור שמחלוקתם היא בשאלת ייחוד כביאה היה לו לפרש.²⁰

ד

אכן מסוגיית הירושלמי על משנת גט ישן נראה שהירושלמי מנמק באופן אחר את הפסול של גט ישן ואת החיוב של גט שני בלנה עמו בפונדקי. הירושלמי גיטין ח, ד (מו, ב) אומר:

18. הביאור של ר' יוסי בר בון קצת דחוק לכאורה, שהרי א"כ אינם חולקים אפילו בשאלת ייחוד כביאה והכל תלוי בסיבת הגירושין. וראה מאירי שיש לומדים מהירושלמי שכאשר גירשה מתוך איבה יתירה גם ב"ה מודים לב"ש. המאירי חולק על כך אך מסכים עמם כאשר האישה אסורה עליו וראה שו"ת רדב"ז ח"ד אלף שמח. וראה תוספות יום טוב: 'ואף על גב דלב"ה אפשר שמגרשה משום דבר ערוה. מ"מ גזירת חכמים היתה שמא יאמרו שגרשה משום שהקדיחה תבשילו ואינה מזוהמת בעיניו, וכן כתב קורבן העדה. וראה אוצר מפרשי התלמוד, ירושלים תשס"ו, גיטין, עמ' תרע-תרעב.

19. המשנה גיטין ז, ג אומרת: 'מהיום אם מתי מעכשיו אם מתי הרי זה גט... לא תתייחד עמו אלא בפני עדים'. על משנה זאת אומר הירושלמי גיטין ז, ד (מא ע"ב): 'נתייחדה עמו כדי בעילה חוששין לה משום בעילה ואין חוששין לה משום קידושין רבי יוסי בי רבי יהודה אומר אף חוששין לה משום קידושין... אמר רבי אבין אתיא דבית שמאי כרבנין ובית הלל כרבי יוסי בי רבי יהודה'. קורבן העדה מפרש: 'דתנן... המגרש את אשתו ולנה עמו בפונדקי... דסברי ב"ש אע"פ שנתייחד עמה לא אמרין ודאי בעל וכתבן דהכא וב"ה סברי כריב"ל. לביאורו מחלוקת ב"ש וב"ה היא בשאלת ייחוד כביאה. אך אין זה מתאים למחלוקת רבנן וריב"ל שחולקים האם הבעילה היא לשם קידושין. אכן הפני משה מבאר: 'וכרבנן דהכא דלא היישין שמא בעל לשם קידושין'. ליברמן (לעיל הערה 4), עמ' 873 הערה 35 כותב: 'וכר' מנא בירושלמי... שהרי טעמו של ר' יוסי בר' בון שם אינו שייך כאן'. ליברמן מעיר נכון שטעמו של ר' יוסי בר' בון שלא בא עליה משום שמזוהמת אינו שייך במקרה שנתון גט מעכשיו אם מתי. ברם, ליברמן מפרש את דברי ר' אבין כר' מנא. נראה, שכוונתו שלפי ר' מנא יש מחלוקת עקרונית בין ב"ש לב"ה אם ייחוד כביאה ללא קשר לסיבת הגירושין. אך כפי שכתבתי ר' אבין אינו מפרש את מחלוקתם בשאלת ייחוד כביאה אלא האם היא בעילת זנות. כמו כן, נראה שר' מנא לא מפרש את מחלוקתם משום ייחוד כביאה וודאי שאינו מפרש את מחלוקתם בשאלת בעילה כקידושין או זנות שאינה שייכת בגט ישן. מ"מ, נמצא שר' אבין מפרש את מחלוקת ב"ש וב"ה בלנה עמו בפונדקי בשאלה האם הבעילה היא כקידושין או לא (כפי שמבאר הבבלי בשיטת ר' יוחנן ובברייתא בשם ר' שמעון ב"ר אלעזר).

20. העיטור (מאמר ז - כתיבת גיטין ושטרות דף כט עמוד ב) מבחין בין ביאור הירושלמי לבין ביאור הבבלי למחלוקת ב"ש וב"ה: 'גירסת ירושלמי משמע דהא דמגרש את אשתו שייכא בהא דגט ישן וחד טעמא אית להו... ולפום גמר' דבני מערב' משמע דבית הלל דאמרי צריכה גט שני לכתחילה ואם נתגרשה או שהלך בעלה למדינת הים תינשא לכתחילה כדינא דגט ישן... וגמרא דילן מסתברא דאזלא כרבי יוסי ברבי בון בגמרא דירושלמי ולא משום גט ישן'. העיטור סובר שלדברי ר' מנא בירושלמי הדין של לנה עמו בפונדקי הוא כמו הדין בגט ישן ומחד טעמא ושלא כבבלי, ולכן אף בלנה עמו בפונדקי אם נישאת לא תצא וראה להלן סעיף ה'. וראה אפשטיין (לעיל הערה 12), עמ' 86: 'ר' מני השווה איפוא מאחר שנתנו לה למאחר שכתבו לה אבל בבבלי פירשו משנתנו מפני גזירה... וטעם זה אינו שייך אלא במאחר שכתבו לה'. אפשטיין שולל את הפירוש של הבבלי אצל ר' מני אך אינו כותב כיצד ר' מני מבאר את המשנה.

אנן תנינן מאחר שכתבו לה אית תניי תני מאחר שנתנו לה מאן דאמר מאחר שכתבו לה מסייעא לבית שמאי מאן דאמר מאחר שנתנו לה מסייע לבית הלל.

הירושלמי מביא שתי גרסאות במשנת גט ישן. יש השונים 'מאחר שנתנו'²¹ ויש השונים 'מאחר שכתבו'.²² לגרסת 'מאחר שנתנו' התייחדו לאחר נתינת הגט והוא הנקרא גט ישן.²³ אם נחיל את דברי הבבלי על הירושלמי אזי הגרסאות שמביא הירושלמי חולקות בנימוק הפוסל גט ישן. וא"כ לגרסת 'מאחר שנתנו' ב"ה מחשיבים זאת כקידושין חדשים. ברם, ביאור הבבלי למשנת לנה עמו בפונדקי קשה ביחס למשנת גט ישן. לפי הבבלי כאשר התייחדו לאחר הנתינה צריך גט נוסף משום שאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות ואין פסול בגט הראשון אלא קידושין חדשים באו לכאן. ביאור זה ייתכן במשנת לנה עמו בפונדקי שם מצריכים גט שני ולא מתייחסים לגט הראשון, אך אינו הולם את משנת גט ישן שלכאורה מתייחסת לכשרות תהליך הגירושין. נראה שהירושלמי מבאר את משנת לנה עמו בפונדקי באופן אחר מהבבלי ולפי הירושלמי הגירושין לא חלו.

בנוסף לכך, הירושלמי מעיר על גרסאות המשנה: 'מאן דאמר מאחר שכתבו לה מסייעא לבית שמאי מאן דאמר מאחר שנתנו לה מסייע לבית הלל'. הערה זאת קשה לביאור ואתייחס אליה בהמשך. מ"מ, הערה זאת מתייחסת לגרסאות במשנת גט ישן ויחסן לדעות ב"ש וב"ה. אם הירושלמי היה מקבל את נימוקי הבבלי למשניות גט ישן ולנה עמו בפונדקי, אזי ההבדל בין הגרסאות אינו מתמצה ביחסן לדעות ב"ש וב"ה אלא בהעדר החשש של שמא יאמרו גיטה קודם לבנה לגרסת 'מאחר שנתנו'. נראה מהירושלמי שלשתי הגרסאות הנימוק של פסול גט ישן הוא זהה, וההבדל בין הגרסאות הוא בסיוע שיש בהן לדעות ב"ש וב"ה.

21. אפשטיין (לעיל הערה 12), עמ' 86 כותב שלגרסה זאת א"א לומר ב"ש אומרים פוטר אדם את אשתו שהרי כבר נתנו לה. אלא ודאי גרסו 'גט ישן ב"ש מתירין וב"ה אוסרין ואיזהו גט ישן...'. מחלוקת זאת היא מחלוקתם בלנה עמו בפונדקי, ולכן כותב אפשטיין שמי ששנה מאחר שנתנו לה לא שנה את משנת לנה עמו בפונדקי. אך אפשר שמשנה זאת מפרשת את משנת גט ישן וראה להלן הערה 23. גרסת 'מאחר שנתנו לה' שמביא הירושלמי נמצאת רק בכ"י מינכן 95 של משנת עדויות וראה אפשטיין עמ' 87. על גרסאות ארץ ישראליות בכ"י מינכן ראה ד' רוזנטל, 'נוסח ארץ ישראל ונוסח בבל בע"ז', מחקרים בספרות התלמוד, ירושלים תשמ"ג, עמ' 87.

22. על משמעותו של מונח זה ראה עסיס (לעיל הערה 12), עמ' 85; מוסקוביץ (לעיל הערה 14), עמ' 64-68. אפשטיין (לעיל הערה 12), עמ' 74-76 סבור שמשמעות המונח היא הצעת מקור מקביל למקור הנידון. אך ראה מוסקוביץ (לעיל הערה 14), עמ' 65 שהדעת נוטה להכריע שהוראתו היא הצעת גרסאות שונות למקור מסוים.

23. בספר העיטור מאמר ז כתיבת גיטין ושטרות דף כט עמוד ב מובא: 'ואיכא רבוותא קמאי דמפרשי דהמגרש את אשתו ולנה עמו בפונדקי כגון שכתבו ולא נתנו לה וטעמא משום גט ישן ולא משום קידושין ולא נהירא לך'. עמדה זאת אינה מתאימה לבבלי שהרי אף אם בא עליה ואין אדם עושה בעילתו בעילת זנות ודאי שקודם נתינה לא חלים הקידושין. נראה שעמדה זאת מבוססת על הירושלמי וביארה שלגרסת 'כתבו' בגט ישן כך גם מתפרשת משנת לנה עמו בפונדקי, וא"כ לשתי הגרסאות שבירושלמי משנת לנה עמו בפונדקי מפרשת את משנת גט פשוט. יש להעיר, שמדברי ר' מנא שמשווה את דעות ב"ש וב"ה בשתי המשניות מוכח ששתי המשניות עוסקות במקרים שונים.

ה

מהי סיבת הפסול לפי הירושלמי?

הריצ"ד²⁴ מבאר את מחלוקת ב"ש וב"ה באופן שונה מהבבלי:

ימים רבים נצטערת על מה דתנן במשנתנו שהיחוד או הביאה אחר גירושין גמורין הוא קידושין והא אמרינן בכמה דוכתי בהש"ס ובפרק בקידושין סה דהמקדש בעד אחד אין קידושין ואפילו שניהם מודים דמשמע דלא הוי קידושין אפילו בא עליה ונתעברה וילדה ממנו דכולי עלמא סהדי דבא עליה פעמים רבות וכי גרע זאת ממי שגירש אשתו ולנה עמו בפונדקי וחזרתי על זה פעמים רבות אין מספר וחשבתי דרכי ואמרתי דאיכא פלוגתא ישנה בין ב"ש וב"ה בהא דאמרה התורה וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה מביתו דב"ש סבר דהגירושין מתחילין כבר אם קיים הבעל התנאי הראשון והיינו דכתב לה ספר כריתות ונגמרינן בקיום התנאי השני שנתן הגט בידה וב"ה סובר דאין הגירושין נגמרינן עד שיקיים גם התנאי השלישי והיינו דשלחה מביתו כלומר דאינו נוהג עמה מנהג אישות ואם קיים גם תנאי זה אז הגירושין שהתחילו בכתיבה הווין למפרע תחילת גירושין ואם לא קיים כל שלשה התנאים גם ההתחלה אינה כלום. ולפי"ז יתבאר לנו הטעם דב"ש סובר דכתב לגרש אשתו ונמלך פסלה מן הכהונה דהא הגירושין כבר התחילו אעפ"י שלא נגמרו ויתבאר נמי טעם דב"ה דסובר דהמגרש אשתו ולנה עמו בפונדקי צריכה גט שני דהא הגירושין לא היו גירושין כיון דלא שילחה מביתו וא"כ הגט שנתן לה הוי גט ישן וב"ה לטעמיה דאין אדם פוטר אשתו בגט ישן אבל ב"ש סובר דהגירושין כבר נגמרו בנתינה. ופלוגתא זו דב"ש וב"ה היא אחת מהפלוגתות שנאבדו מזכרון הישיבות עיקרן וטעמן ועל כן פירשו אותן באופנים שונים

לביאור הריצ"ד השילוחין נעשין לאחר נתינת הגט, ולכן אין הביאה קודם הנתינה פוסלת את הגירושין, והפסול של גט ישן הוא בפני עצמו ומטעם שמא יאמרו גיטה קודם לבנה (רק הפסול של לנה עמו בפונדקי הוא משום ביטול תהליך הגירושין). ביאור זה אינו מתאים לדברי ר' מנא שהשווה את שיטות ב"ש וב"ה בשתי המחלוקות. לפי ביאור הריצ"ד הסיבה לפסול גט ישן היא משום שחוששים לשמא יאמרו גיטה קודם לבנה, ואילו הסיבה להצריך גט שני לבנה עמו בפונדקי היא משום שהתבטלה נתינתו של הגט הראשון.²⁵ כמו כן, סוגיית הירושלמי שהציעה שתי גרסאות במשנת גט ישן ביארה את ההבדל בין הגרסאות ביחס לדעות ב"ש וב"ה, ואילו לפי הריצ"ד ההבדל העיקרי הוא בכך שלגרסת 'מאחר שכתבו' חוששים אף לשמא יאמרו גיטה קודם לבנה.

24. חידושי הריצ"ד לגיטין, פפד"מ תרנ"ז, עמ' 179-180.

25. מדברי הריצ"ד משמע שלב"ה גם לבנה עמו בפונדקי הגט פסול מטעם גט ישן. אך אם מעשה השילוחין מבטל את הגירושין אזי גם את שלב הכתיבה צריך לעשות שוב. אפשר שהריצ"ד מבאר לב"ה שרק הנתינה והשילוחין הם עיקרו של מעשה הגירושין, ולכן אם ביטל את מעשה השילוחין צריך לחזור רק על מעשה הנתינה ומשום כך נדרש לפסול את כתיבת הגט מטעם גט ישן.

לפי הירושלמי נראה שב"ה סוברים שתהליך הגירושין תחילתו בכתיבה ואינו מסתיים עד השילוחין הגמורים כפי שמבאר הריצ"ד.²⁶ אך השילוחין מתחילים כבר משעת הכתיבה בכך שלא יקיימו יחסי אישות משעה זאת, ולכן אם בא עליה לאחר הכתיבה צריך לכתוב גט חדש ואינו יכול לגרש בגט זה.²⁷

ברם, הירושלמי גיטין ח, ד (מו ע"א) אומר על משנת גט ישן:

רב יהודה בשם שמואל וכולן אם נישאו לא תצא שלא להוציא ליזה על בניה.

לכאורה, לפי ביאורי בירושלמי הפסול של גט ישן הוא מדאורייתא, וא"כ אף אם נישאת הוולד צריך להיות ממזד.²⁸ אפשר שמימרה זאת הובאה לירושלמי מבבל²⁹ ואינה מתאימה לעמדת ר' מנא וסוגיית הירושלמי על גרסאות משנת גט ישן.

26. מסתבר שגם לב"ה יש זמן שהגירושין יחולו באופן סופי והייחוד לא יבטל אותם, אך לא נמצא זמן כזה במקורות שלפנינו. הצורך בשילוחין נמצא במדרש תנאים לדברים פרק כד (מהדורת רד"צ הופמן עמ' 155): 'ושלחה מבי' מה ת"ל והלא משיגיע גט לידה הרי היא מגורשת אף על פי שעדיין היא בביתו ואם כן מה ת"ל ושלחה מביתו אלא שאם גירשה ולא הוציאה מביתו הרי הוא כמי שגירש והחזיר וצריכה ממנו גט לכך נאמ' ושלחה מבי'. הרמב"ם הלכות גירושין א, ה מדגיש שאין כוונת הפסוק שהגירושין לא נגמרו אלא שאם נמצאת עדיין בביתו הרי החזיר גרושתו: 'זה שנ' בתורה ושלחה מביתו אין עניינו שלא יגמרו גירושיה עד שתצא מביתו אלא משיגיע הגט לידה גמרו גירושיה ואף על פי שעדיין היא בביתו כמו שיתבאר, לא נאמר ושלחה אלא שאם גירש ולא הוציאה מביתו זה כמי שגירש והחזיר גרושתו ופריך צריכה ממנו גט שני כמו שיתבאר'. אומנם המדרש אומר 'הרי הוא כמי שגירש והחזיר' אך אין מסתבר שכונתו לקדושים חדשים, שהרי לשם כך אין צורך בדרשה. ממדרש זה משמע שהגירושין נגמרים בשילוח מביתו. ייתכן שב"ה הרחיבו זאת לכל יחסי אישות אף בפונדקי. ברם, בספרי דברים כי תצא רסט (מהדורת פינקלשטיין עמ' 290): 'ונתן בידה ושלחה מביתו, כיון שנותנו בידה משלחה מביתו'. ממדרש זה נראה, שאין פעולת שילוחין אלא זאת התוצאה של מעשה הגירושין כפי שסוברים ב"ש. ראה א' פינקלשטיין, ספרא דבי רב, ירושלים תשנ"ב, ה, עמ' 49 שבחלק ההלכתי של ספרי דברים נמצאו סתם ברייתות שהם אליבא דב"ש. על תזה זאת של פינקלשטיין העיר מ"י כהנא, ספרי זוטא דברים, ירושלים תשס"ג, עמ' 288 הערה 7: 'התזה כולה נשענת על יסודות רעועים'. וראה ד' הנשקה, "עשה דוחה לא תעשה': למקורו התנאי של הכלל ולתולדותיו', תרביץ, עה (תשס"ט), עמ' 306 הערה 151.

27. רוב החוקרים סוברים ששני הבתים (ב"ש וב"ה) מייצגים שתי אסכולות שונות. אסכולות אלה נובעות מסיבות אידיאלוגיות או מתחיות ראה סקירה רחבה אצל א' חיון, בית שמאי ובית הלל - חקר משנתם ההלכתית והרעיונית, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר אילן, תשס"ד, עמ' א-יג. על גישתם השונה לפירוש המקרא ראה א"ה ויס, דור דור ודורשיו, א, וילנא תרע"א, עמ' 172-173; ז' פרנקל, דרכי המשנה, ת"א תשי"ט, עמ' 49-50; חיון, עמ' 185-227. לפי דבריהם, ב"ש שומרים יותר על משמעותו הפשוטה של המקרא, ואילו ב"ה הרחיבו יותר. בנידון שלנו קשה להכריע האם לפי פשוטו של מקרא המילים 'ושלחה מביתו' הם חלק מתהליך הגירושין או התוצאה של הגירושין.

28. אומנם לשון המשנה היא 'ובית הלל אוסרין'. מניסוח זה נראה שהאיסור הוא רק מדרבנן ולא מדאורייתא. אך נראה שאין זה מוכרח, שהרי גם לביאורי אין הגט נפסל ולכן אין לנקוט בלשון 'פסול'.

29. בבבלי גיטין עט, ב על משנת גט ישן מובא: 'א"ר אבא אמר שמואל: אם נישאת - לא תצא. וא"ד, א"ר אבא אמר שמואל: אם נתגרשה - תינשא לכתחלה'. וראה ח' אלבק, 'לחקר התלמוד', תרביץ, ט (תרצ"ח), עמ' 168 ששמואל אמר שבדיעבד ה"ז גט ונחלקו בפירוש בדיעבד. יש לציין, שמהירושלמי משמע שהדעה מחמירה

בספר העיטור (מאמר ז - כתיבת גיטין ושטרות דף כט עמוד ב) מביא שיש שהתקשו בבעיה זאת והציעו את הפתרון הבא:

וחזינא משמיה דרבוות' דסבירא להו בכל מקום שנתייחד עמה בטל הגט לגמרי וצריכה הימנו גט שני וגברא רבא פריש דהא גט ישן כגון שנתייחד עמה בלא עדים או שניהם מודים ומשום הכי אין הגט בטל ואם נתגרשה תינשא בו לכתחילה והמגרש את אשתו ולנה עמו בפונדקי בדאיכא עידי ייחוד.

דעה זאת שמובאת בעיטור סוברת שאכן הייחוד מבטל את הגט ואין הבדל בין לאחר כתיבה ללאחר נתינה, ואת ההלכה שאם נתגרשה תינשא לכתחילה מבאר בשאין עדי ייחוד. העיטור משיב על דבריו שאין הייחוד מבטל את הגט קודם לנתינה או למילוי כל תנאי הגט:

מסתברא דהגט אינו בטל בייחוד עד שנתגרשה לגמרי כגון המגרש אשתו ולנה עמו בפונדקי שנתנו לה לידה ובעל לשם קידושין אבל גט ישן שכתבו ולא נתנו לה או נתנו ליד שלישי או לידה על תנאי ועדיין לא נעשה התנאי אף על פי שנתייחד עמה בעדים אין הגט בטל לגמרי.

העיטור מבחין בין גט ישן ללנה עמו בפונדקי עפ"י הסבר הבבלי, ולפיו הדין של גט ישן הוא רק חשש צדדי ואינו פוסל את הגט ואם נישאת לא תצא משא"כ בלנה עמו בפונדקי שיש חשש קידושין. ברם, דעה זאת מסתמכת על הירושלמי ולפיו הפסול של גט ישן הוא מהותי ופוסל את הגירושין.³⁰

את דעת ב"ש אפשר לבאר בשני אופנים:

א. ב"ש סוברים שתהליך הגירושין הוא בכתיבה ונתינה ולא בשילוחין.

ב. ב"ש סוברים שתהליך הגירושין נעשה בנתינת הגט ותו לא.

ממשנת כתב גט ונמלך שם ב"ש פוסלים אותה לכהונה בכתיבה בלבד, נראה שב"ש סוברים שתהליך הגירושין תחילתו בכתיבה, וא"כ חולקים על ב"ה וסוברים שתהליך הגירושין הוא בכתיבה ונתינה.³¹

מ"מ, נמצא שהפסול בגט ישן³² ובלנה עמו בפונדקי נובע מאותה סיבה - ביטול תהליך הגירושין ע"י הייחוד והביאה.³³

יותר ורק שנולדו לה ילדים לא תצא, שהרי הירושלמי מנמק זאת כדי שלא להוציא לעז על בניה. וראה בבלי גיטין פו, א שהבבלי דן ביחס שבין גט ישן לשלושה גיטין פסולים ומביא את האפשרויות השונות.

30. בהמשך דבריו העיטור מבחין בין ביאור הירושלמי והבבלי למחלוקות ב"ש וב"ה ראה לעיל הערה 20.

31. מדברי בה"ג (לעיל הערה 6) נראה שאף בגט שמסר עליו מודעא חולקים ב"ש וסוברים שפוסל מן הכהונה. לפי ביאורי אין להוכיח מגט שנכתב כדן ולא ניתן ועיקר תהליך הגירושין נעשה, לגט שנכתב לאחר מודעא ואין בכתיבתו מאומה.

32. יש להוסיף שהברייתא שבתוספתא שמנמקת את הפסול של גט ישן שמא יאמרו גיטה קודם לבנה אינה מובאת בירושלמי. ברם, הנימוק של שמא יאמרו גיטה קודם לבנה נמצא בירושלמי במקום אחר. על המשנה גיטין ז, ז: 'כל זמן שאעבור מנגד פניך שלשים יום היה הולך ובא והיה הולך ובא הואיל ולא נתייחד עמה הרי

העולה מכאן, שגם לב"ש וגם לב"ה הגירושין תחילתם בכתיבה. לביאור זה מובנים דברי ב"ה על משנת כתב ונמלך 'ובית הלל אומרים אף על פי שנתנו לה על תנאי ולא נעשה התנאי לא פסלה מן הכהונה'. ב"ה משווים מצב זה לתנאי שלא התקיים. דהיינו, גם לב"ה עיקר הגירושין נעשו בכתיבה אך הנתונה והשילוחין הם תנאים לחלות הגירושין, ולכן כל עוד לא התקיימו לא פסלה מן הכהונה.³⁴

יש לציין, שגם לר' יוסי בר בון בירושלמי אפשר שזהו נימוקם של ב"ה שפוסלים גט ישן ולנה עמו בפונדקי. ר' יוסי בר בון חולק על ר' מנא רק בביאור דעתם של ב"ש ולדעתו גם הם מודים שבעילה מבטלת את הגירושין ואף אם נעשתה לאחר הכתיבה וחולקים לגבי ייחוד בלבד.

1

לפי ביאור זה למחלוקות ב"ש וב"ה, יש לבאר את הערת הירושלמי על גרסאות משנת גט ישן: 'מאן דאמר מאחר שכתבו לה מסייעא לבית שמאי מאן דאמר מאחר שנתנו לה מסייעא לבית הלל'.

זה גט' אומר הירושלמי גיטין ז, ז (מט ע"א): 'ואסור להתייחד עמו מכבר שמא יעבור מנגד פניה שלשים יום ונמצא גיטה גדול מבנה'. במקרה זה גם הירושלמי משתמש בנימוק של שמא יאמרו גיטה קודם לבנה ולא מבאר את הפסול משום שהייחוד מבטל את הגט, מכיון שכאשר כתב ונתן את הגט אך התנה את חלותו בתנאי מסוים וודאי שתהליך הגירושין נמצא בהקפאה, ולכן אין הייחוד מבטל אותו (הסבר זה יפה כוחו גם לירושלמי לעיל הערה 19 שם הייחוד אינו מבטל את הגט ע"ש). מ"מ, במשנת גט ישן לא השתמש הירושלמי בנימוק זה ופסל את הגט בכל מצב אף שהכתיבה והנתינה היו באותו יום ואין חשש שיאמרו גיטה קודם לבנה.

33. ביאור קרוב לכך נראה מהרמב"ם ולפיו הביאה מגלה שחזר בו מהגירושין. כמובן, שאין בכך כדי לבטל את הגירושין כפי שביארתי בדעת הירושלמי אך משום כך ניתן להחיל על הביאה דין קידושין. הרמב"ם בהלכות גירושין ט, ה כותב: 'נתייחד עמה אחר שאמר להן לכתוב ולחתום וליתן לה הרי אלו לא יכתבו, וקל וחומר הדברים אם הגט שניתן לה לידה כשנתייחד עמה נפסל הגט שמא בעל קל וחומר לזה שלא נכתב, ואם כתבו ונתנו לה אחר שנתייחד עמה אינו גט'. וכבר הקשה הר"ן (גיטין מב, ב בדפי הר"ף): 'ודבריו תמוהין הרבה שהרי אין זה ק"ו של כלום דבשמעתין איכא למיחש לקדושין ובנדון שלו ליכא למיחש להכי'. וראה רמב"ן גיטין כו, ב. המגיד משנה כותב: 'שהוא סבור שכל שנתייחד אחר האמירה הרי הוא כאילו ביטל בפירוש שליחותם דודאי חזר בו ואינו רוצה לגרשה'. נראה שהרמב"ם מבאר את דין לנה עמו בפונדקי משום שקיום יחסי האישות מגלה שאין רצונו בגירושין ומן הסתם כוונתו לקדשה, ולא משום חזקת כשרות שבגינה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות. אומנם הגירושין כבר נגמרו, ולכן א"א לבטל אותם אלא להחיל כאן קידושין חדשים. מ"מ, יכול הרמב"ם ללמוד מכאן ק"ו שכאשר הגירושין לא נגמרו, אזי קיום יחסי האישות מגלה שאין רצונו בהם. וראה אור שמח הלכות גירושין פרק י על דברי הרמב"ם שרק ביאת גרושתו מצריכה גט ולא ביאת פניה: 'לפי דברי רבינו בראה ברור דאף אם היתה נדה ג"כ אמרו דלשם קדושין בעיל, כיון דלאו משום חומר האיסור, רק שרצונו לחזור ולהתקשר עמה שתהיה אשתו'.

34. מ"ש פלדבלום, פירושים ומחקרים בתלמוד מסכת גיטין, ניו יורק תשכ"ט, עמ' 187 מבאר שמחלוקת ב"ש וב"ה יסודה במחלוקת הידועה בין ב"ש וב"ה בסיבת הגירושין. לב"ש סיבת הגירושין היא זנות ופריצות ולכן פוסלים לכהונה משום פריצות. לב"ה אפשר שלא פוסלים משום פריצות או שסיבת הגירושין היא מטעם אחר. דבריו אינם הולמים את פשט המשנה שאינה מזכירה כלל את סיבת הגירושין וקשה להניח שבכך תלויה המחלוקת. כמו כן, מקריאה פשוטה של המשנה נראה שהכתיבה היא עיקר הגירושין וחולקים ב"ש וב"ה האם די בכך כדי לפסול מן הכהונה או רק במילוי כל התנאים.

הפני משה מברא: 'כלומר דלטעמא דב"ש אתא לאשמועינן שאפילו נתייחד עמה בין כתיבה לנתינה אין חוששין ומכ"ש אם נתייחד עמה אחר הנתינה דאין חוששין שמא בא עליה... וה"ק איזהו גט ישן דב"ש סברי פוטרין בו כל שתייחד עמה אפילו מאחר שכתבו לה...'³⁵ לביאור זה המונח 'מסייע' משמעותו כמו 'להודיעך כוחו' אצל הבבלי. מונח זה לא נמצא בהוראה זאת בירושלמי ולכן ביאור זה קשה.³⁶

נראה לבאר הערה זאת עפ"י ביאורי לעיל של מחלוקת ב"ש וב"ה. מסתבר יותר להחיל את שלב השילוחין לאחר הנתינה של הגט.³⁷ לכן קובע הירושלמי שהחלת שלב זה כבר לאחר הכתיבה היא חידוש גדול ומסייעת לדעת ב"ש, ואילו החלת שלב זה לאחר הנתינה מובנת יותר ומסייעת לדעת ב"ה.³⁸

לפי ביאור זה למחלוקת ב"ש וב"ה אפשר להציע הסבר לדברי ר' יוחנן בבבלי. ר' יוחנן מעמיד את מחלוקת ב"ש וב"ה בלנה עמו בפונדקי רק כשהאישה נבעלה. הבבלי דחה את האפשרות להעמיד כך את המשנה, שהרי ב"ה מודים בנתגרשה מן האירוסין מפני שאין לבו גס בה.

לפי ביאורי את מחלוקת ב"ש וב"ה סוברים ב"ה שצריכה גט שני משום שיש צורך גם בשילוחין. אפשר שהצורך בשילוחין קיים רק בנשואה שנמצאת בביתו ולא בארוסה שטרם הכניסה לביתו. לכן, מסייגים ב"ה את הצורך בגט שני רק לאישה נשואה ולא לארוסה. לפי"ז, הסיוג שנמצא בדברי ב"ה מתאים גם לר' יוחנן, שהרי אף אם נבעלה אינה צריכה גט שני מן האירוסין כיוון שאין צורך בשילוחין.³⁹ ברם, הסבר זה נסתר מהמשנה שמנמקת את הדין שאין צורך בגט שני משום שאין לבו גס בה, דהיינו שלא בעל. אך אפשר שחלק זה של המשנה (=מפני שאין לבו גס בה) הינו תוספת

35. כך גם מברא אפשטיין (לעיל הערה 12), עמ' 87.

36. בספר ניר על הירושלמי מציע להפוך את הגרסה בירושלמי ולשנות מ"ד מאחר שכתבו לה מסייע לב"ה מ"ד מאחר שנתנו לה מסייע לה לב"ש. ומברא שאם שונים מאחר שכתבו אזי רק לב"ה יש איסור בדבר, אך אם שונים מאחר שנתנו אזי גם ב"ש מודים במקרה שנתן גט אם ימות והתייחדו לאחר הנתינה, כיוון שיתפייס עמה. מ"מ, לגרסה זאת אין חב. כמו כן, לגרסה זאת אין צורך בפירושו ואפשר לבאר כפני משה שהערה מתייחסת לסבירות שהיחוד כבעילה, ולפי גרסתו המונח 'מסייע לה' הולם את דברי הירושלמי.

37. כפי שהריצ"ד החיל את תהליך השילוחין רק לאחר הנתינה.

38. לפי"ז, מעיר הערה זאת שבירושלמי מסביר את מחלוקת ב"ש וב"ה בשאלה האם הייחוד מבטל את תהליך הגירושין.

39. יש להעיר שסיוג זה של דברי ב"ה נמצא רק במשנת לנה עמו בפונדקי ולא במשנת גט ישן. אם ההבחנה בין נתגרשה מן האירוסין לנתגרשה מן הנישואין נובעת מהסבירות שנבעלה, אזי סיוג זה צריך היה להופיע גם במשנת גט ישן. אך לפי ההסבר המוצע לפיו רק בנישואין קיים תהליך השילוחין אפשר שסיוג זה אינו קיים במשנת גט ישן כפי שאבאר. תהליך השילוחין שלאחר כתיבת הגט משמעותו פרידה בין בני הזוג, ואילו לאחר נתינת הגט משמעותו שילוח מביתו. תהליך ההיפרדות שלאחר הכתיבה שייך גם בנתגרשה מן האירוסין, שהרי מותרת לו ולכן צריכים להפסיק להתנהג כבני זוג. אך השילוח מביתו שלאחר נתינת הגט קיים רק בנתגרשה מהנישואין. לכן, במשנת גט ישן שהתייחדו לאחר הכתיבה, אוסרים ב"ה לתת את הגט אף בניתגרשה מהאירוסין שהרי פגמו בתהליך הפרידה. משום כך הסיוג בדברי ב"ה נמצא רק במשנת לנה עמו בפונדקי ולא במשנת גט ישן.

מאחרת ולא היה במשנה שלפני ר' יוחנן. אפשרות זאת היא עדיין בגדר השערה הזקוקה להוכחה, כיוון שלא מצאתי גרסה כזאת בעדי הנוסח.

נמצאנו למדים שבין לב"ש ובין לב"ה הכתיבה היא שלב חשוב ועיקרי בתהליך הגירושין. אומנם יש תנאים נוספים לחלות הגירושין אך עיקרן של גירושין הוא בשעת הכתיבה.⁴⁰ מדוע התוספתא והבבלי לא ביארו כך את מחלוקת ב"ש וב"ה?

מנימוקי הבבלי למשניות גט ישן ולנה עמו בפונדקי ניתן להסיק שהבבלי אינו סובר שקיים שלב שילוחין בתהליך הגירושין, ולכן אין הבעילה פוסלת את התהליך, ומשום כך נימקו את המשניות בנימוקים אחרים. האם יש משמעות לכתיבת הגט בתהליך? התוספתא הביאה את מחלוקת ב"ש וב"ה לגבי פסול מן הכהונה באופן שונה מהמשנה ונראה שמגמתה הייתה להעביר את תהליך הגירושין לנתינה בלבד.⁴¹ מסתבר שהמגמה היא להפוך את תהליך הגירושין לתהליך משפטי שחל ברגע אחד, ולכן לא קיבלו את תהליך הגירושין הממושך שכולל ניתוק ולא רק מעשה משפטי.

סיכום

מאמר זה דן בשלוש מחלוקות של ב"ש וב"ה בפרק הזורק. המחלוקות הן בגט ישן, פסול לכהונה בכתיבת הגט ולנה עמו בפונדקי. המשנה אינה מנמקת את הדעות השונות במחלוקות אלה. התוספתא מנמקת את פסול גט ישן ומביאה מסורת אחרת במחלוקת על פסול לכהונה. הבבלי מביא את התוספתא ומבאר על פיה את פסול גט ישן. הבבלי מבאר את הגט הנוסף שנצרך בלנה עמו בפונדקי משום קידושין חדשים ולא כבעיה בתהליך הגירושין. הירושלמי אינו מביא את הנימוק שבתוספתא לגבי גט ישן. בירושלמי מובאת מימרה של ר' מנא שקושר בין המחלוקות של ב"ש וב"ה בגט ישן ובלנה עמו בפונדקי. כמו כן, הירושלמי מביא גרסאות שונות במשנת גט ישן. משני נתונים אלה הסקתי שהירושלמי מבאר שלב"ה תהליך הגירושין כולל כתיבה נתינה ושילוחין, ולכן הגירושין אינם חלים בגט ישן ובלנה עמו בפונדקי.

40. יש לציין, שבתשובות הגאונים שערי צדק חלק ג שער ב סימן ט נדרש הגאון להדגיש שלא די בכתיבה כדי לגרש: 'וכל זמן שהאשה לא קבלה גטה הרי היא א"א כמו שכתוב בתורה וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה. ואלו אמרה תורה וכתב לה ספר כריתות ושלחה מביתו היתה גרושה ממנו משעת כתיבת הגט אבל כשהוסיפה ונתן בידה הודיעתנו שהיא אשתו כל זמן שלא הגיע הגט לידה... ואלו היה הבעל כהן וכתב גט לאשתו ולא הגיע הגט לידה או הגיע הגט לידה על תנאי ולא נתקיים התנאי הרי היא אשתו ואין אנו אומרים שהחזירה מאחר שגירשה לפי שאין בזה ריח הגט, כמו ששינוי כתב לגרש את אשתו ונמלך בית שמאי אומ' פסלה מן הכהונה, ובית הלל אומרים אף על פי שנתנו לה על תנאי ולא נעשה התנאי לא פסלה מן הכהונה, הרי נודע כי האשה שלא קבלה גט הרי היא אשת איש לכל דבר.'

41. גם הירושלמי הביא גרסה במשנה 'מ'אחר שנתנו' (ראה לעיל סעיף ד'), ולגרסה זאת אינם חולקים בייחוד שלאחר כתיבה אלא רק בייחוד שלאחר נתינה ומסתבר שהכתיבה אינה חלק מתהליך הגירושין.